

אסתטיקה

1. מחברת פריס

תשוקה היא ההרגשה הדוחפת אותנו ללכת אל משהו ומיאוס הוא ההרגשה הדוחפת אותנו ללכת מעם משהו: ויצירת אמנות החותרת לעורר בנו הרגשות אלה אם על ידי הקומדיה אם על ידי הטרגדיה אינה ראויה. אל הקומדיה עוד נשוב. הטרגדיה חותרת לעורר בנו הרגשות של חמלה ואימה. אימה היא הרגשה האוחזת בנו נוכח חומרתם של גורלות אנוש ומאחדת אותנו עם סיבתם הנעלמת, וחמלה היא הרגשה האוחזת בנו נוכח חומרתם של גורלות אנוש ומאחדת אותנו עם האדם הסובל. ואולם המיאוס, אשר באמצעותו חותרת יצירת האמנות הלא-ראויה לעוררנו על דרך הטרגדיה, נבדל מן ההרגשות הראויות ליצירת האמנות הטרגית, שהן אימה וחמלה. כי המיאוס מחריד את מנוחתנו באשר הוא דוחף אותנו ללכת מעם משהו, ואילו האימה והחמלה אוחזות אותנו במקומנו בחבלי קסם. כאשר יצירה טרגית גורמת לגופי להתכווץ אין זו אימה שהיא מטילה עלי, כי הנה היא מחרידה אותי ממנוחתי. יתרה מזאת, יצירה זו אינה מציגה לעיני את חומרתם של גורלות אנוש, ובזה כוונתי ליסוד הקבוע וחסר התקנה הגלום בהם, כשם שאינה מאחדת אותי עם איזו סיבה נעלמה, באשר היא אינה מציגה לעיניי אלא את המקרה החריג ובר-התיקון, ואינה מאחדת אותי אלא עם סיבה גלויה לעין כל. והיצירה המניעה אותי למנוע סבל אנושי אף היא אינה ראויה לתואר טרגדיה, כמותה כיצירה המניעה אותי להתקומם כנגד איזו סיבה גלויה לסבל אנושי. האימה והחמלה הם בחינת היבטים של הצער, ובצער ניוודע אליהן – הן זו ההרגשה המתעוררת בנו נוכח המחסור באיזה טוב.

וכעת נפנה לקומדיה. יצירת אומנות לא-ראויה חותרת לעורר בנו על דרך הקומדיה את התשוקה, אך ההרגשה הראויה ליצירה הקומית היא השמחה.

כאמור, תשוקה היא ההרגשה הדוחפת אותנו ללכת אל משהו, אך שמחה היא ההרגשה המתעוררת בנו בשעה שאנו נוחלים איזה טוב. התשוקה, שאותה חותרת היצירה הלא-ראויה לעורר על דרך הקומדיה, נבדלת מן השמחה. כי התשוקה דוחפת אותנו לעקור ממקומנו לאיזו נחלה, ואילו השמחה מנחילה לנו את המקום שבו אנו עומדים. ולפיכך התשוקה לא תתעורר בנו אלא בהשפעתה של קומדיה (יצירה קומית), אשר במידה שאינה מספיקה לעצמה היא דוחפת אותנו לחפש איזה דבר מעבר לה; ואולם קומדיה (יצירה קומית) שאינה דוחפת אותנו לחפש שום דבר מעבר לה מעוררת בנו הרגשת שמחה. כל יצירה היא קומית במידה שהיא מעוררת בנו שמחה, ומתוך שאותה שמחה מקורה בתוויהם המוחשיים או האקראיים של גורלות אנוש, אמנות שזו סגולתה ראויה לשמה בדרך כלל: ואפילו היצירה הטרגית אפשר שיהיו לה חלק ונחלה בטבעה של היצירה הקומית, ככל שהטרגדיה מנחילה לנו הרגשת שמחה. מכאן יובן שהטרגדיה היא צורתה הפגומה של האמנות והקומדיה היא צורתה המושלמת. האמנות באשר היא סטאטית, כי הרגשות האימה והחמלה מכאן והרגשת השמחה מכאן אוחזות אותנו במנוחה שלמה. עוד ניווכח כי מנוחה זו חיונית להערכתו של היפה – תכלית כל יצירה, אם טרגית ואם קומית – כי המנוחה לבדה יפה לתמונות המיועדות לעורר בנו אימה או חמלה או שמחה, ורק בתנאי אפשר להציגן ולראותן כראוי. כי היופי הוא סגולתו של דבר-מה נראה, ואילו אימה וחמלה ושמחה הן הלכי רוח.

ג'יימס א. ג'ויס, 13 בפברואר 1903.

...שלושה אופנים לאמנות: הלירי, האפי והדרמטי. האמנות היא לירית במקום שהאמן מציב את הדימוי בזיקה ישירה לעצמו; האמנות היא אפית במקום שהאמן מציב את הדימוי בזיקה עקיפה לעצמו ולאחרים; האמנות היא דרמטית במקום שהאמן מציב את הדימוי בזיקה ישירה לאחרים...

ג'יימס א. ג'ויס, 6 במרץ 1903, פריס.

נדמה שהמקצב הוא היחס הראשוני או הצורני בין חלק אחד למשנהו במכלול נתון, או בין שלם לחלקיו או בינו לבין חלק זה או אחר, או בין כל

חלק לשלם שיש לו חלק בו... החלקים מהווים מכלול במידה שיש להם תכלית משותפת.

ג'יימס א. ג'ויס, 25 במרץ 1903, פריס.

E tekhne mimeitai ten physin -

משפט זה מתורגם בטעות כ"האמנות היא חיקוי של הטבע". אלא שאריסטו אינו מגדיר בפסוקן אמנות מהי; הוא אומר רק "האמנות מחקה את הטבע", ומתכוון לכך שהתהליך האמנותי שקול לתהליך הטבעי... יהיה זה שגוי לומר כי הפיסול, למשל, הוא אמנות במצב מנוחה, אם משתמע מכאן כי אין בפיסול דבר מן התנועה. יש בפיסול מן התנועה במידה שהוא מקצבי; כי ביצירה פיסולית יש להתבונן לפי מקצבה, והתבוננות זו היא תנועה מדומיינת בחלל. אין זה שגוי לומר כי הפיסול הוא אמנות במצב מנוחה במובן זה, שיצירה פיסולית אשר תנוע בחלל מכוח עצמה שוב לא תהיה יצירה פיסולית.

ג'יימס א. ג'ויס, 27 במרץ 1903, פריס.

האמנות היא עיבודו האנושי של חומר מוחש או מופשט לתכלית אסתטית.

ג'יימס א. ג'ויס, 28 במרץ, 1903, פריס.

שאלה: מדוע גללים, ילדים וכינים אינם בגדר יצירות אמנות?
תשובה: גללים, ילדים וכינים הם תוצרים אנושיים – בחינת עיבודים אנושיים של חומר מוחש. תהליך ייצורם הוא טבעי ובלתי-אמנותי; תכליתם אינה אסתטית: לפיכך אין הם בגדר יצירות אמנות.

שאלה: האם תצלום יכול להיות יצירת אמנות?
תשובה: תצלום הוא בחינת עיבוד של חומר מוחש, ואפשר להקדיש עיבוד זה לתכלית אסתטית, אלא שאין זה עיבוד אנושי של חומר מוחש. לפיכך אין זו יצירת אמנות.

שאלה: האם אדם המסתער בחמת-גרזן על בול עץ ומגלף בו דמות פרה (נניח) יוצר יצירת אמנות?

תשובה: דמות הפרה שיצרה האיש אשר הסתער בחמת-גרזן על בול-עץ היא בחינת עיבוד אנושי של חומר מוחש, אלא שאין זה עיבוד אנושי של חומר מוחש לתכלית אסתטית. לפיכך אין זו יצירת אמנות. שאלה: האם בתים, בגדים, רהיטים וכדומה הם יצירות אמנות? תשובה: בתים, בגדים, רהיטים וכדומה אינם בהכרח יצירות אמנות. הם בחינת עיבודים אנושיים של חומר מוחש. אם עיבודים אלה נעשים לשם תכלית אמנותית, הרי שאלה יצירות אמנות.

2. מחברת פולה

Bonum est in quod tendit appetites

תומס אקווינס

הטוב הוא אותו דבר שהתיאבון מועד לחמדו: הטוב הוא הנחשק. על האמתי והיפה מיוסדים סדריו המתמידים מכל של הנחשק. האמת נחשקת על ידי התיאבון התבוני, שאותו מפיסים היחסים המספקים ביותר בחוג המופשט; היופי נחשק על ידי התיאבון האסתטי, שאותו מפיסים היחסים המספקים ביותר בחוג המוחש. האמתי והיפה נקנים ברוח; האמתי נקנה על ידי התבונה, היפה נקנה על ידי ההערכה, והתיאבונות החומדים אותם, זה התבוני וזה האסתטי, הם לפיכך תיאבונות רוחניים...

ג'. א. ג'. פולה, 7 בנובמבר, 1904.

Pulchra sunt quae visa placent

תומס אקווינס

יפים הם הדברים שהערכתם גורמת סיפוק. לפיכך היופי הוא אותה סגולה של מושא החושים, אשר תודות לה הערכתו מספקת או משביעה את התיאבון האסתטי המשתוקק להיוודע אל היחסים המספקים ביותר בחוג המוחש. היוודעות זו כרוכה בשתי פעולות לפחות, פעולת ההכרה הפשוטה או התפיסה החושית ופעולת הזיהוי. אם פעולת התפיסה הפשוטה נעימה כשלעצמה כדרך כל פעולה, כי אז כל מושא שנודע לחושים אפשר

להחשיבו יפה במידה; ואפילו המושא המחריד ביותר אפשר להחשיבו יפה במידה שנודע לחושים. ואם כך, ככל שהדברים אמורים בחלק זה של מעשה ההערכה הקרוי תפיסה פשוטה, אין מושא חושי שאי אפשר להחשיבו יפה במידה.

באשר לחלקו השני של מעשה ההערכה, הקרוי פעולת הזיהוי, אנו זכאים לומר כי לא תימצא תפיסה פשוטה שפעולת הזיהוי אינה כרוכה בעקביה במידה זו או אחרת. כי פעולת הזיהוי משמעה הכרעה; ובהתאם לפעולה זו יוכרע בכל המקרים הידועים אם מנעים המושא לחושים אם לאו. ואולם פעולת הזיהוי נעימה כשלעצמה כדרך כל פעולה, והרי לנו טעם נוסף להחשיב כל מושא שנודע לחושים יפה במידה זו או אחרת. ומכאן שאפילו המושא המחריד ביותר ראוי להיחשב יפה מטעם זה, כשם שהוא נחשב יפה א-פריורי במידה שהוא נקלט בתפיסה פשוטה.

אלא שלא מטעמים אלה ייחשבו מושאים אלה או אחרים ליפים על ידי הבריות, אלא משום הטיב, הדרגה והמשך של הסיפוק הכרוך בהערכתם, כי על יסוד זה לבדו משמשות המלים "יפה" ו"מכוער" במחשבה האסתטית המעשית. יש לומר כי מלים אלה אינן מורות אלא על מידה גדולה או קטנה יותר של סיפוק, וכי כל מושא שהבריות מתייחסות אליו במילה "מכוער", משמע מושא שהערכתו כרוכה במידה קטנה של סיפוק אסתטי, באשר הערכתו כרוכה במידה כלשהי של סיפוק ראוי להחשיבו יפה בפעם השלישית...

ג'. א. ג'. פולה, 15 בנובמבר 1904.

מעשה ההערכה

אמרנו כי מעשה ההערכה כרוך בשתי פעולות לפחות – פעולת ההכרה או התפיסה הפשוטה ופעולת הזיהוי. אלא שמעשה ההערכה בצורתו השלמה כרוך בשלוש פעולות – השלישית היא פעולת הסיפוק. ובאשר שלוש הפעולות הללו נעימות כשלעצמן, כל מושא שנודע לחושים מתקיים בו יופי כפול ואפשר אף משולש. המחשבה האסתטית המעשית נזקקת לתארים "יפה" ו"מכוער" בראש ובראשונה ביחס לפעילות השלישית, משמע לטיב, לדרגה ולמשך של הסיפוק הכרוך בהערכתו של מושא החושים, ולפיכך כל מושא שהמחשבה האסתטית המעשית קושרת לו את

התואר "יפה" מתקיים בו יופי משולש, כי התגשמו בו שלוש הפעולות
הכרוכות במעשה ההערכה בצורתו השלמה ביותר. ומכאן שעלינו למנות
בסגולת היופי שלושה רכיבים כנגד שלוש פעולות אלה...

(מאנגלית: עודד וולקשטיין)